

Igor Trišić,
 Geografski fakultet, Univerzitet u Beogradu
 DOI: 10.5937/turpos0-37377
 UDK: 338.483(497.113)

PREDEO IZUZETNIH ODLIKA „VRŠAČKE PLANINE“ U FUNKCIJI RAZVOJA TURIZMA

THE OUTSTANDING NATURAL LANDSCAPES „VRŠAČKE PLANINE“ IN THE FUNCTION OF TOURISM DEVELOPMENT

Apstrakt: Zaštićena područja mogu biti značajne destinacije turističkog razvoja jer doprinose ekonomskom, ekološkom i kulturnom razvoju. To je značajno prilikom turističkog planiranja i razvoja turističke destinacije. U fazi planiranja razvoja zaštićenog područja kao turističke destinacije važno je sagledati sve mogućnosti, šanse, snage, slabosti i opasnosti turističke implementacije, što bi trebalo da bude osnovni zadatak upravljačkih procesa. Predeo izuzetnih odlika „Vršačke planine“ poseduje značajne potencijale za razvoj turizma. U okviru ovog područja postoje brojni prirodni i antropogeni motivi, značajni za razvoj turizma. Povoljan geografski položaj, blizina velikih gradova Srbije i granica sa Rumunijom, značajni su potencijali za razvoj turizma u ovom zaštićenom području. U istraživanju u ovom radu korišćena je kvantitativna metoda. Tehnikom anketiranja uz pomoć upitnika kao instrumenta istraživanja, metodom slučajnog izbora, anketirano je 250 posetilaca ove turističke destinacije. Posetioci su se izjašnjavali o potencijalima za razvoj turizma ovog zaštićenog područja. Analizom odgovora ispitanika, zaključuje se da ovo područje u značajnoj meri raspolaže sa prirodnim faktorima koji doprinose razvoju turizma baziranom na prirodi, kakvi su razgledanje ptica i životinja, slikanje prirode, zdravstveni, rekreativni, edukativni i izletnički turizam. Pored toga, pose-

Abstract: Protected areas can be important destinations for tourism development because they contribute to economic, environmental and cultural development. In the phase of planning the development of a protected area as a tourism destination, it is important to consider all the possibilities, opportunities, strengths, weaknesses and dangers of tourism implementation, which should be the basic task of management processes. The Outstanding Natural Landscapes „Vršačke Planine“ has significant potential for tourism development. Within this area, there are numerous natural and anthropogenic motives, important for the development of tourism. Favorable geographical location, proximity to major cities in Serbia and the border with Romania, are significant potentials for tourism development in this protected area. In the research in this paper, a quantitative method was used. A total of 250 visitors to this tourism destination was interviewed using the questionnaire survey technique with the help of a questionnaire as a research instrument, the method of random selection. Visitors answered questions about the potential for tourism development of this protected area. The analysis of the respondents' answers concludes that this area has a significant extent of natural factors that contribute to the development of nature-based tourism, such as bird and animal sightseeing, nature

tioci su prepoznali i značaj socio-kulturnih faktora koji imaju značaj za razvoj kulturnih oblika turizma.

Ključne reči: zaštićeno područje; turistički razvoj; Vojvodina; turizam baziran na prirodi.

Uvod

Teritorija Autonomne Pokrajine Vojvodine poseduje 136 zaštićenih dobara (Puzović et al., 2015). U većini zaštićenih područja turizam je nedovoljno razvijen (Puzović & Radovanović-Jovin, 2011). Kao značajni faktori turističkog razvoja u zaštićenim područjima Vojvodine izdvajaju se: endemična flora i fauna, raznovrstan ekosistem, postojanje ramsarskih staništa (Stojanović et al., 2018), statusi zaštite, bogata socio-kulturna baština lokalnog stanovništva i drugi faktori (Stojnić et al., 2015). Prirodni i društveni faktori unutar zaštićenih područja predstavljaju značajan turistički potencijal jer se turizam 21. veka sve više oslanja na prirodu i na unapređenje svih njenih elemenata (Ward et al., 2018; Williams & Lew, 2015; Sanchez et al., 2020).

Zaštićena područja mogu biti značajne turističke destinacije jer doprinose sveukupnim ekonomskim, ekološkim i kulturnim benefitima (Borges de Lima & Green, 2017), što je ujedno važno prilikom turističkog planiranja i razvoja (Seba, 2012; Borges de Lima & Green, 2017). Takav održivi proces je neophodan u okviru planiranja turističkog razvoja u okviru zaštićenih područja (Chávez-Cortés & Maya, 2010; Williams & Lew, 2015; Agyeiwaah et al., 2017).

Uključivanje vinskog, edukativnog, ekoturizma bi uz ekoturizam značajno uticalo na promociju ovih prirodnih destinacija i jačanje ukupne turističke ponude, a samim tim i na turistički razvoj (Higham & Miller, 2018).

photography, health tourism, recreation, science tourism and trips. In addition, the visitors recognized the importance of socio-cultural factors that are important for the development of cultural forms of tourism.

Keywords: protected area; tourism development; Vojvodina; nature-based tourism.

Pored ekoturizma, kao značajni katalizatori održivosti u okviru zaštićenih područja navode se posebni oblici turizma poput avanturističkog, edukativnog, sportsko-rekreativnog i manifestacionog turizma (Trišić, 2018). Ovi oblici mogu doprineti direktnom jačanju prirodnih i antropogenih faktora u okviru zaštićenih područja (Chávez-Cortés & Maya, 2010; Torres-Delgado & Saarinen, 2014; Borges de Lima & Green, 2017; Sanchez, Cabrera & Gomez del Pulgar, 2020).

Predeo izuzetnih odlika „Vršačke planine“ može biti značajna turistička destinacija za istraživanje jer u okviru nje postoje brojni faktori koji utiču na razvoj turizma, a samim tim mogu odrediti nivo turističkog razvoja (Srednjoročni program zaštite prirodnih dobara za period 2011–2020, 2011; Puzović et al., 2015; Stojnić et al., 2015; Program zaštite životne sredine Autonomne Pokrajine Vojvodine za period 2016–2025. godine („Sl. list AP Vojvodine“, 10/2016); Amidžić et al., 2017). U ovom zaštićenom području prisutni su različiti i veoma specifični ekosistemi koje naseljavaju karakteristične vrste. Upravo, planiranje i razvoj turizma u ovom području treba biti uslovljen zaštitom prostora i vrsta (Puzović et al., 2015; Program zaštite životne sredine Autonomne Pokrajine Vojvodine za period 2016–2025. godine („Sl. list AP Vojvodine“, 10/2016), Amidžić et al., 2017).

Cilj istraživanja u ovom radu je ispitati potencijale za razvoj turizma u zaštićenom području – Predelu izuzetnih odlika „Vršačke planine“. Tehnikom istraživanja

uz pomoć upitnika kao instrumenta istraživanja, metodom slučajnog uzorka, anketirano je 250 posetilaca ove turističke destinacije. Ispitanici su svoje percipirane stavove iznosili na petostepenoj Likertovoj skali. Prikupljeni odgovori su analizirani uz pomoć deskriptivne statistike (spss v.21) i prikazani tabelarno.

Rezultati istraživanja mogu poslužiti izradi strategije razvoja turizma i upravljanju ovim zaštićenim područjem.

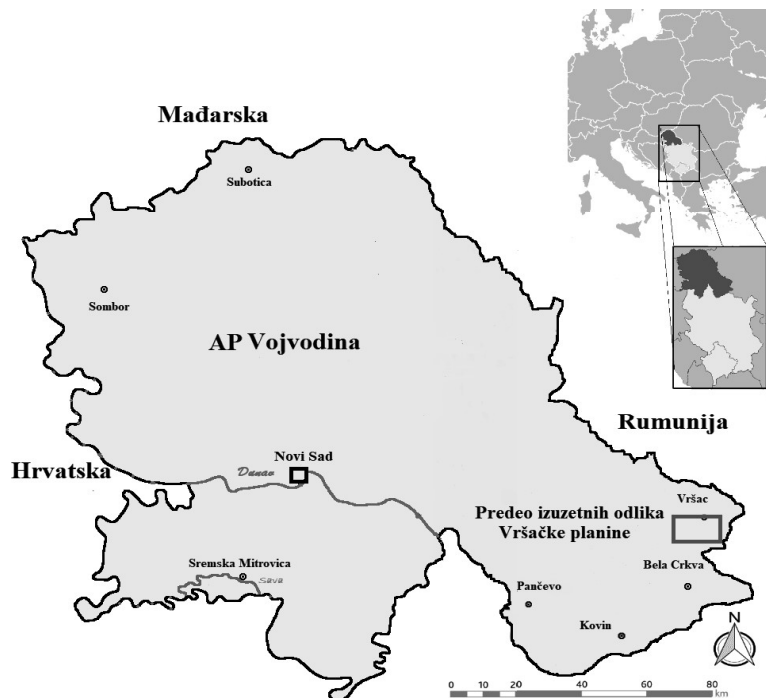
Područje istraživanja

Područje Predela izuzetnih odlika „Vršačke planine“ se nalazi u jugoistočnom delu AP Vojvodine, u Južnobanatskom okrugu (Slika 1) i predstavlja deo Vršačkih planina, sa najvišim vrhom Gudurički vrh (641 m), (Bjeljac & Romelić, 2015). Ovo zaštićeno područje se nalazi na teritoriji

osam katastarskih opština: Sočica, Jablan-ka, Mesić, Vršac, Veliko Središte, Malo Središte, Gudurica, Markovac. Područje Predela izuzetnih odlika „Vršačke planine“ zahvata površinu od 5.328,86 ha (Zakon o zaštiti prirode („Službeni glasnik RS“, br. 36/09, 88/10, 91/10 – ispravka, 14/16 i 95/18 – dr. zakon)). U okviru zaštićenog područja uspostavljeni su režimi zaštite I, II i III stepena.

Predeo izuzetnih odlika „Vršačke planine“ može biti značajna turistička destinacija jer poseduje retke prirodne i društvene faktore koji mogu uticati na razvoj različitih specifičnih oblika turizma. Pored reljefa, geografskog položaja i hidrografskih potencijala, za razvoj turizma značajni su i raznolikost i bogatstvo autohtone flore i faune. Ovi faktori omogućavaju da se kao primarni oblici turizma razviju edukativni, rekreativni, izletnički i ekoturizam.

Slika 1. Položaj Predela izuzetnih odlika „Vršačke planine“

Izvor: autor

Na prostoru Vršачkih planina registrovano je 130 vrsta ptica: orao kliktavac (*Aquila pomarina*), osičar (*Pernis opivarius*), kratkoprsti kobac (*Accipiter brevipes*), orao zmijar (*Circaetus gallicus*), planinski šareni detlić (*Dendrocopos leucotos*) i druge. Navedene vrste predstavljaju prirodno retke ptičije vrste u Srbiji, što omogućava i organizovanje foto-safarija ili ornitoloških turističkih tura (edukativni oblici turizma). Od 1989. godine, Vršачke planine (sa površinom ornitološke zone od 10.500 ha) se nalaze u svetskom registru međunarodno značajnih staništa ptica (IBA područje) (Brankov, 2010). Na ovom području posebno se ističe gnežđenje patke njorke (*Aythya nyroca*). Pored ptica ovo područje naseljava veliki broj gmizavača, insekata i sisara. Zbog retkih prirodnih i društvenih faktora, ovo područje predstavlja značajnu destinaciju za istraživanje turističkog razvoja (Bjeljac & Romelić, 2015; Amidžić et al., 2017).

Metodološki pristup

U radu je korišćena kvantitativna metodologija. Tehnikom anketiranja planirano je prikupljanje odgovora od 300 posetilaca Predela izuzetnih odlika „Vršачke planine“. Anketiranje je obavljeno na terenu, u kontaktu sa posetiocima, i uz pomoć online upitnika i društvenih mreža koje se bave turizmom ovog zaštićenog područja. Instrument anketiranja je upitnik. Prvi deo upitnika odnosi se na socio-demografske karakteris-

tike ispitanika: pol, starosnu strukturu, nivo obrazovanja, gradovi iz kojih dolaze posetioci i iskustvo posete. Drugi deo upitnika odnosi se na pitanja u vezi sa percipiranim stavovima ispitanika u vezi sa tvrdnjama koje se odnose na prisutne faktore značajne za razvoj turizma u ovom zaštićenom području. Upitnik sadrži ukupno 33 tvrdnje, od kojih se tvrdnje od 28 do 33 odnose na negativnu konotaciju u vezi sa faktorima koji mogu predstavljati pretnju za ovo područje. Ispitanici su svoje odgovore na postavljene tvrdnje rangirali na petostepenoj Likertovoj skali, pri čemu je 1 – u potpunosti se ne slažem; 3 – niti se ne slažem, niti se slažem; 5 – u potpunosti se slažem.

Prikupljeni podaci su analizirani uz pomoć deskriptivne statistike (SPSS v.21). Primena ove statističke metode može pružiti značajne rezultate o trenutnom stanju turizma u ovom zaštićenom području, što može pomoći planiranju razvoja turizma.

Rezultati sa diskusijom

Metodom slučajnog uzorka anketirano je ukupno 250 ispitanika (posetilaca). Anketiranje je vršeno u toku 2021/2022. godine. Ukupno 200 ispitanika je anketirano uz pomoć online upitnika, dok je 50 anketirano lično. Svi upitnici su validni za analizu. Gradovi iz kojih dolaze posetioci su: Vršac, Kovin, Bela Crkva, Pančevo, Beograd i Novi Sad. Struktura ispitanika je prikazana u Tabeli 1.

Tabela 1. Struktura ispitanika

pol	frekvencija	procenat
muškarci	116	46,4
žene	134	53,6
ukupno	250	100,0
nivo obrazovanja	frekvencija	procenat
osnovno	14	5,6
srednje	189	75,6

više	29	11,6	
visoko	18	7,2	
ukupno	250	100,0	
starosna struktura	Σ	min	maks
	250	18	65
	prosek	std. dev.	
	34,71	14.331	

Izvor: autor

Analizoma podataka u Tabeli 1, može se zaključiti da su među ispitanim posetiocima žene u većini (53,6%). Najviše ispitanika ima srednje obrazovanje (75,6%), dok je najmanje ispitanika sa osnovnim obrazovanjem (5,6%). Ovakva obrazovna struktura predstavlja značajan osnov za ispitivanje

turističkih aktivnosti u okviru ove planinske turističke destinacije. Prosek godina ispitanika je 34,71, što takođe predstavlja značajan potencijal u istraživanju turizma.

U Tabeli 2, prikazane su prosečne vrednosti merenih faktora za razvoj turizma ovog zaštićenog područja.

Tabela 2. Prosečne vrednosti merenih faktora

	ispitivani faktori	prosek	SD
1.	povoljan položaj	4,33	1,244
2.	izgrađena saobraćajna infrastruktura	3,56	1,374
3.	adekvatan status zaštite	3,22	1,211
4.	međunarodni status zaštite	3,56	1,209
5.	dovoljan broj izgrađenih pratećih objekata	3,55	1,411
6.	objekti za pružanje usluga smeštaja	3,52	1,355
7.	značaj zaštite za održivost vrsta	4,44	1,255
8.	vidljiva uloga lokalne zajednice	4,12	1,111
9.	razvijen ekoturizam	3,03	1,317
10.	mogući pozitivni socio-kulturni uticaji turizma	4,22	1,305
11.	postojanost manifestacija	3,15	1,224
12.	mogući pozitivni ekonomski uticaji turizma	3,11	3,317
13.	mogući pozitivni ekološki uticaji turizma	4,55	1,556
14.	prisutan vizitorski centar	3,01	1,452
15.	ucrtane pešačke i edukativne staze	4,12	1,785
16.	ekološke staze	3,11	1,562
17.	primena nosećeg kapaciteta prostora	3,55	1,789
18.	postojanje endemičnih vrsta	4,12	1,785
19.	mogućnost izletničkog turizma	4,16	1,693
20.	mogućnost razvoja edukativnog turizma	4,88	1,505
21.	fotografisanje retkih ptica i životinja	4,68	1,142
22.	posmatranje ptica „birdwatching“	4,64	1,366
23.	eliminisan problem otpadnih voda iz naselja	4,00	1,544

24.	vidljive ekološke dobiti od zaštite	3,04	1,003
25.	prisutni hidrografski potencijali	3,12	1,205
26.	postojanje etno sela ili naselja	3,44	1,317
27.	povoljna klima	4,15	1,521
28.	blizina potencijanog ekološkog zagađivača	3,15	1,355
29.	korišćenje prirodnih resursa	4,32	1,678
30.	prisutnost domaćih životinja	4,11	1,551
31.	moгуći negativni socio-kulturni uticaji	2,71	1,402
32.	ugrožene vrste po IUCN	4,55	1,306
33.	blizina poljoprivrednog zemljišta	4,54	3,749

Izvor: autor

Prema odgovorima ispitanika svi faktori imaju vrednost iznad proseka. Faktori sa kojima ovo zaštićeno područje raspolaže u značajnoj meri jesu prirodni faktori i to: mogućnost razvoja naučno-istraživačkog turizma (4,88), mogućnost fotografisanja retkih ptica i životinja (4,68), posmatranje ptica „birdwatching“ (4,64), moguću pozitivni ekološki uticaji turizma (4,55), značaj zaštite za održivost vrsta (4,44), povoljan položaj zaštićenog područja (4,33), mogućnost izletničkog turizma (4,16), uloga lokalne zajednice u sistemu zaštite (4,12) i postojanje endemičnih vrsta (4,12). Ovako visoko ocenjeni prirodni faktori predstavljaju značajan potencijal za razvoj specifičnih oblika turizma. Značajne vrednosti imaju one tvrdnje koje se odnose na aspekt zaštite prostora i vrsta. To ukazuje da u Predelu izuzetnih odlika „Vršačke planine“, postoje značajni faktori za razvoj turizma baziranog na prirodi i unapređenju njenih elemenata.

Socio-kulturni faktori razvoja turizma imaju nešto niže vrednosti. Postojanje manifestacija sa vrednosti 3,15, ukazuje da manifestacioni turizam u ovom zaštićenom području može biti unapređen. To je moguće promocijom etno-socijalnih motiva kroz različite oblike kolektivnih proslava ili svetkovina. Manifestacioni turizam može biti značajan katalizator jačanja turističke destinacije (Trišić et al., 2020). Postojanost etno sela ili naselja (3,44) takođe je značajan turistički potencijal. Folklor stanovništva ovog dela Srbije može u značajnoj meri

uticati na turistički razvoj. Uloga lokalne zajednice (4,12) i moguću pozitivni socio-kulturni uticaji turizma (4,22), potvrđuju da ovo zaštićeno područje može koristiti svoje antropogene potencijale za razvoj turizma gde je uloga lokalnog stanovništva od presudnog značaja. Lokalno stanovništvo može pružiti značajan doprinos u planiranju i kontroli razvoja turizma. Promocijom lokalnih proizvoda može se značajno uticati na kvalitet turističkog proizvoda (Trišić et al., 2021). Aktivnim učešćem lokalnog stanovništva u razvoju turizma, kroz planiranje i zaposlenost, mogu se ostvariti značajni benefiti, kako za turističku destinaciju, tako i za turiste.

Ako analiziramo tvrdnje sa negativnim konotacijama, može se izvesti zaključak da su sa najvišim vrednostima tvrdnje: postojanost ugroženih vrsta (4,55) i blizina poljoprivrednog zemljišta (4,54). Ovo može predstavljati značajnu pretnju za zaštićeno područje. Na poljoprivrednom zemljištu se vrlo često koriste različita hemijska sredstva za suzbijanje invazivnog korova, insekata i bolesti biljaka. Određena sredstva su smrtonosna po živi svet. Kontakt sa životinjama je vrlo čest. Prisutnost domaćih životinja (4,11) takođe ima negativnu konotaciju. Poljoprivrednici često koriste prirodne resurse za ishranu domaćih životinja. Ukoliko se ovaj način uzgoja domaćih životinja realizuje kao ekstenzivno stočarstvo u blizini zaštićenih područja, onda to predstavlja značajnu pretnju za floru i faunu.

Zaključak

Predeo izuzetnih odlika „Vršačke planine“ poseduje retke prirodne i društvene faktore koji mogu uticati na razvoj različitih oblika turizma. Pored reljefa, geografskog položaja i hidrografskih potencijala, za razvoj turizma značajni su i raznolikost i bogatstvo autohtone flore i faune. Anketirani posetioci ovog zaštićenog područja identifikovali su prirodne faktore kao važne za razvoj turizma. Ovi faktori omogućavaju da se kao vid turizma razviju edukativni, rekreativni, izletnički i ekoturizam. Kao najznačajnije pretnje za ovo zaštićeno područje, ispitanici su istakli ugroženost vrsta prema IUCN kategoriji, blizinu poljoprivrednih zemljišta sa tretiranim usevima, blizinu značajnih zagađivača i prisutnost domaćih životinja. Implementacijom planova upravljanja ovim zaštićenim područjem, pravilnim monitoringom i unapređivanjem zaštite (West et al., 2009), negativni faktori mogu biti svedeni na minimalne vrednosti ili eliminisani u potpunosti. Pozitivni rezultati razvoja turizma u ovom zaštićenom području su unapređenje prirodnih vrednosti, eliminacija negativnih uticaja turizma na prostor i živi svet, korišćenje prirodnih resursa za razvoj određenih oblika turizma, kakvi su zdravstveni, ekoturizam, vinski turizam, sportsko-rekreativni, izletnički i naučno-istraživački turizam. Upravo turizam posebnih interesovanja može biti katalizator svih benefita u ovoj turističkoj destinaciji. Pored eliminisanja negativnih uticaja od starne korisnika ovih prostora, kroz turizam se mogu unaprediti ekološke, ekonomske i socio-kulturne vrednosti ove destinacije. Direktnim povećanjem vrednosti faktora turističkog razvoja, smanjenjem razlika u postojećim vrednostima, smanjenjem ili eliminacijom faktora koji predstavljaju pretnju za zaštićene prostore, povećava se značaj turističke destinacije kao ukupne prostorne celine (Hall,

2010). Koliko su svaki od faktora imali značajnu ulogu u motivima posete ovog zaštićenog područja, biće predmet budućih istraživanja.

Literatura

- Agyeiwaah, E., McKercher, B., & Suntikul, W. (2017) Identifying core indicators of sustainable tourism: A path forward? *Tourism Management Perspectives*, 24, 26-33. <https://doi.org/10.1016/j.tmp.2017.07.005>
- Amidžić, L., Krasulja, S., & Belij, S. (2017) *Zaštićena prirodna dobra Srbije*. Beograd: Ministarstvo zaštite životne sredine, Zavod za zaštitu prirode Srbije.
- Bjeljac, Ž., & Romelić, J. (2015) *Turizam Vršačkih planina*. Beograd: Geografski institut „Jovan Cvijić“, Srpska akademija nauka i umetnosti.
- Borges de Lima, I., & Green, R.J. (2017) *Wildlife Tourism, Environmental Learning and Ethical Encounters, Ecological and Conservation Aspects*. Cham: Springer International Publishing.
- Brankov, J. (2010) *Ekološki turizam u zaštićenim objektima prirode u Banatu*. Beograd: Geografski institut „Jovan Cvijić“, Srpska akademija nauka i umetnosti.
- Chávez-Cortés, M., & Maya, J.A.A. (2010) Identifying and structuring values to guide the choice of sustainability indicators for tourism development. *Sustainability*, 2(9), 3074-3099. <https://doi.org/10.3390/su2093074>
- Hall, C.M. (2010) Tourism and biodiversity: more significant than climate change? *Journal of Heritage Tourism*, 5(4), 253-266. <https://doi.org/10.1080/1743873X.2010.517843>
- Higham, J., & Miller, G. (2018) Transforming Societies and Transforming Tourism: Sustainable Tourism in Times of Change. *Journal of Sustainable Tourism*,

- 26(1), 1-8. <https://doi.org/10.1080/09669582.2018.1407519>
- Program zaštite životne sredine Autonomne Pokrajine Vojvodine za period 2016-2025. godine, („Sl. list AP Vojvodine“, broj 10/2016).
- Puzović, S., & Radovanović-Jovin, H. (2011) *Životna sredina u Autonomnoj pokrajini Vojvodini: stanje – izazovi – perspektive*. Novi Sad: Pokrajinski sekretarijat za urbanizam, graditeljstvo i zaštitu životne sredine.
- Puzović, S., Panjković, B., Tucakov, M., Stojnić, N., Sabadoš, K., Stojanović, T., Vig, L., Marić, B., Tešić, O., Kiš, A., Galamboš, L., Pil, N., Kicošev, V., Stojšić, V., Timotić, D., Perić, R., Bošnjak, T., Delić, J., Dobretić, V., & Stanišić, J. (2015) *Upravljanje prirodnom baštinom u Vojvodini*. Novi Sad: Republika Srbija, Autonomna Pokrajina Vojvodina, Pokrajinski sekretarijat za urbanizam, graditeljstvo i zaštitu životne sredine, Pokrajinski zavod za zaštitu prirode.
- Sanchez, M.L., Cabrera, A.T., & Gomez del Pulgar, M.L. (2020) The potential role of cultural ecosystem services in heritage research through a set of indicators. *Ecological Indicators*, 117, 106670. <https://doi.org/10.1016/j.ecolind.2020.106670>
- Seba, J.A. (2012) *Ecotourism and Sustainable Tourism, New Perspectives and Studies*. Toronto & New York: Apple Academic Press.
- Srednjoročni program zaštite prirodnih dobara za period 2011-2020, (2011). Novi Sad: Republika Srbija, Autonomna Pokrajina Vojvodina, Pokrajinski zavod za zaštitu prirode.
- Stojanović, V., Lazić, L., & Đunić, J. (2018) Nature Protection and Sustainable Tourism Interaction in Selected Ramsar Sites in Vojvodina (Northern Serbia). *Geographica Pannonica*, 22(3), 201-207. [doi:10.5937/gp22-16637](https://doi.org/10.5937/gp22-16637)
- Stojnić, N., Panjković, B., Sabadoš, K., Kicošev, V., Timotić, D., Kiš, A., Galamboš, L., Delić, J., Dobretić, V., Milenić, B., Perić, R., Stojšić, V., Pil, N., Stanišić, J., Plemić, Z., Predojević, J., Bošnjak, T., Mihajlović, N., Fojkar, O., Došenović, B., Marinković, L., Krnčević, G., Borčić, S., Novaković, S., Rilak, S., Dragaš, K., & Pivaš, B. (2015) *Izveštaj o stanju prirode u Autonomnoj pokrajini Vojvodini za period 2010-2014*. Novi Sad: Republika Srbija, Autonomna Pokrajina Vojvodine, Pokrajinski zavod za zaštitu prirode.
- Torres-Delgado, A., & Saarinen, J. (2014) Using indicators to assess sustainable tourism development: a review. *Tourism Geographies*, 16(1), 31-47. <https://doi.org/10.1080/14616688.2013.867530>
- Trišić, I. (2018) Ciljevi održivog turističkog razvoja i upravljanja u Nacionalnom parku „Fruška Gora“. *Turističko poslovanje*, 22, 5-17. <https://doi.org/10.5937/turpos1822005t>
- Trišić, I., Štetić, S., Maksin, M., & Blešić, I. (2021) Perception and satisfaction of residents with the impact of the protected area on sustainable tourism: The case of Deliblatska Peščara Special Nature Reserve, Serbia. *Geographica Pannonica*, 25(4), 317-325. <https://doi.org/10.5937/gp25-33196>
- Trišić, I., Štetić, S., Privitera, D., & Nedelcu, A. (2020) Wine routes in Vojvodina Province (Northern Serbia): A tool for sustainable tourism development. *Sustainability*, 12(1), 82. <https://doi.org/10.3390/su12010082>
- Ward, C., Stringer, L.C., & Holmes, G. (2018) Protected Area Co-Management and Perceived Livelihood Impacts. *Journal of Environmental Management*, 228, 1-12. <https://doi.org/10.1016/j.jenvman.2018.09.018>

- West, J.M., Julius, S.H., Kareiva, P., Enquist, C., Lawler, J.J., Petersen, B., Johnson, A.E., & Shaw, M.R. (2009) U.S. natural resources and climate change: concepts and approaches for management adaptation. *Environmental Management*, 44, 1001–1021. <https://doi.org/10.1007/s00267-009-9345-1>
- Williams, S., & Lew, A.A. (2015) *Tourism Geography, Critical Understandings of Place Space and Experience*. London & New York: Routledge, Taylor & Francis Group.
- Zakon o zaštiti prirode („Službeni glasnik RS“, br. 36/09, 88/10, 91/10 – ispravka, 14/16 i 95/18 – dr. zakon).